

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ

Є. О. Павлюк, аспірант

Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглянуто сутність дефініції «пенсія» в системі неринкової та ринкової економіки, а також її економічний зміст. Визначено принципи побудови системи пенсійного забезпечення України та окреслено основні передумови та напрями її реформування.

Ключові слова: пенсія, пенсійне забезпечення, соціальне страхування, соціальний захист, рівні пенсійної системи, солідарна система пенсійного забезпечення, накопичувальна система пенсійного забезпечення.

Постановка проблеми. Орієнтація вітчизняної економіки на ринкові відносини і подолання монополії держави в економічній сфері, а також низький рівень пенсійного забезпечення та негативні демографічні зміни, що відбуваються в нашій країні, свідчать про нагальну необхідність перебудови вітчизняної пенсійної системи. При цьому завдання створення в Україні пенсійної системи, що відповідатиме новим соціально-економічним умовам, є складним і важливим одночасно. Підвищена увага до неї пояснюється тим, що вона торкається інтересів усіх верств населення: і тих, хто вже отримує пенсію, і тих, кому вона буде призначена в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми реформування системи пенсійного забезпечення, визначення основних напрямів його здійснення знаходять своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних вчених економістів, а саме: Н. Борисенка, Е. Карпунина, Б. Надточія, С. Парамоновой, Ю. Чистобаєвой та ін. Проте, проблема визначення вектора реформування системи пенсійного забезпечення з метою її актуалізації та відповідності новим реаліям ринкової економіки на тлі складного демографічного стану суспільства потребує нових підходів.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження передумов та основних засад реформування системи пен-

сійного забезпечення України, а також визначення основних переваг накопичувальної системи пенсійного забезпечення, побудованої на засадах соціального страхування.

Виклад основного матеріалу. Замість механізму державного соціального забезпечення, що фінансувався переважно за рахунок державного бюджету, постала потреба у формуванні системи ринкових механізмів та інститутів соціального, в тому числі й пенсійного, страхування. Основною вимогою до пенсійного забезпечення і всіх його інститутів, що забезпечують дієвість пенсійної системи в соціально орієнтованій ринковій економіці, повинна стати реалізація принципу її інтеграції в загальну систему соціального захисту населення, тобто мета пенсійного забезпечення повинна знаходити своє втілення у відповідних інститутах та механізмах.

На формування системи пенсійного забезпечення нового типу впливають економічні, демографічні та соціальні процеси, що відбуваються в Україні. На етапі підготовки концепції реформи пенсійної системи можливо виділити лише загальні тенденції, з урахуванням яких повинна здійснюватися пенсійна реформа. Необхідно розпочати з виділення дефініції «пенсія» згідно з новими економічними і соціальними реаліями.

До теперішнього часу пенсія розумілася як грошове забезпечення, одержуване громадянами з пенсійних, страхових та інших фондів по закінченню праці, при досягненні певного віку, по інвалідності та в деяких інших випадках, або у визначенні її як щомісячних грошових виплат, призначених для компенсації громадянам доходу, втраченого у зв'язку з досягненням встановленого законом віку [5]. Сучасні (у період переходу України до ринкової економіки) уявлення про реальну сутність пенсії практично не відрізняється від «соціалістичного» її розуміння: «Пенсія – регулярна грошова виплата в якості матеріального грошового забезпечення по старості, інвалідності, за вислугу років, при втраті годувальника. У СРСР пенсії громадянам виплачуються з громадських фондів споживання; в капіталістичних країнах пенсія являє собою повернення частини заробітної плати, вилученої у працівника шляхом прямих і непрямих вирахувань на ці цілі» [4].

Поняття пенсії як гарантованих державою виплат із суспільних фондів споживання свідомо формувалося і закріплювалося в масовій свідомості як перевага системи «безкоштовного» соціалістичного державного страхування і забезпечення: «Пенсійне забезпечення в СРСР здійснюється повністю за рахунок коштів держави і колгоспів без будь-яких відрахувань з доходів трудящих» [5]. За такої організації пенсійного забезпечення пенсіонери набували статусу утриманців, «враховуючи закономірну трансформацію доходів працюючих після переходу в соціальну групу громадських утриманців» [5].

Головною формою організації соціального захисту населення в ринковій економіці, що максимально відповідає її сутності, визнано інститут соціального страхування [3]. Тому і пенсійне забезпечення, як невід'ємний елемент соціального страхування, повинне ґрунтуватися на принципах та механізмах даного інституту. Другорядність інституту соціальної допомоги в системі соціального захисту населення і незначне використання його елементів в моделях пенсійного забезпечення країн з ринковою економікою пояснюється тим, що соціальна допомога організована на принципах виплат та піклування, а фінансується за рахунок бюджетних асигнувань та оподаткування, і призначена, головним чином, для захисту від бідності, тобто доведення рівня доходів до встановленого суспільством мінімуму.

Соціальне страхування – соціальна система фінансування соціальних виплат, що здійснюється за рахунок внесків до фондів соціального страхування, розмір соціальних виплат зорієнтований на обсяг індивідуальних внесків, тобто на попередній внесок застрахованого [7]. Основні елементи соціального страхування:

- соціальне страхування фінансується із внесків, які акумулюються у спеціальних фондах, за рахунок яких виплачується пенсія та допомога;
- надлишок коштів у фонді інвестується для отримання додаткового доходу;
- особисте право на пенсію чи допомогу гарантується наявним обліком внесків без застосування процедури перевірки доходів або нужденності;

- розмір внеску та виплати часто залежить від того, скільки застрахована особа заробляє або заробляла раніше.

В Україні, як і в багатьох країнах, пенсійна система ґрунтується на принципі солідарності поколінь, коли пенсії нинішнім пенсіонерам формуються за рахунок відрахувань із заробітної плати працюючих громадян. У 2009 році урядом нашої держави було зроблено крок до переходу від солідарної пенсійної системи до солідарно-накопичувальної.

Таблиця

Характеристика трирівневої системи пенсійного забезпечення України

Рівень	Вид	Джерело коштів	Функції
Перший рівень (солідарний)	Державна система пенсійного забезпечення (універсальні, соціальні пенсії, що виплачуються нинішнім пенсіонерам)	Обов'язкові відрахування роботодавців та застрахованих осіб	Переважно відтворювальна (соціальна) функція
Другий рівень (накопичувальний)	Державна система пенсійного забезпечення на основі накопичувальних вкладів на персональних рахунках	Частина від обов'язкових відрахувань роботодавців та застрахованих осіб (до 7%)	Переважно стимулююча (економічна) функція
Третій рівень (накопичувальний)	Накопичувальні вклади в недержавних пенсійних фондах на добровільних засадах	Добровільні додаткові відрахування роботодавців та (або) працівників до недержавних пенсійних фондів	Поєднання відтворювальної (через вплив на економіку) та стимулюючої функцій

Власна розробка автора

Реформування системи пенсійного забезпечення України було розпочато з прийняттям Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне страхування» [1], [2]. Відповідно до них, результатом реформи пенсійної системи повинно стати формування трирівневої системи пенсійного забезпечення, заснованої саме на засадах соціального страхування, з поступовим переходом від солідарної до накопичувально-солідарної системи.

Відповідність природі соціальної ринкової економіки, що визначається набором соціально-економічних інститутів, які функціонують задля реалізації цілей системи та забезпечення соціальної справедливості, захищеності, високого рівня і якості життя, обумовлює основні принципи, на яких повинно здійснюватися пенсійне забезпечення в країні.

По-перше, пенсійне забезпечення повинно ґрунтуватися на принципах колективної відповідальності і солідарності за індивідуальний ризик, організаційного самоврядування, а також на зосередженні механізмів виявлення та обліку різних видів соціального ризику, встановлення величини і пропорцій страхових внесків, акумуляція грошових коштів, що дозволятимуть забезпечити узгодження інтересів усіх суб'єктів трудових відносин (працівників, роботодавців, держави) [5].

По-друге, пенсійне забезпечення, як складова інституту соціального страхування, повинне вирішувати ряд важливих завдань, що відповідають напрямам соціально орієнтованої ринкової економіки:

- компенсувати втрачений громадянами дохід у разі настання страхової події, захищаючи від бідності;
- посилювати мотиваційні установки працівників на самозабезпечення;
- чітко визначити межі відповідальності (фінансової навантаження) роботодавців і держави за соціальне благополуччя працівників;
- підтримувати і розвивати «людський капітал», стабілізуючи соціальне становище суспільства;
- формувати і підтримувати довіру до державних і приватних інститутів;
- впливати на формування і стійкий розвиток фінансового ринку, виступаючи джерелом довгострокових інвестицій.

По-третє, пенсійне забезпечення, що використовує механізми інституту соціального страхування, дозволяє зберігати та підтримувати основні характеристики ефективної заробітної плати, такі як справедливість щодо цін зовнішнього і внутрішнього ринків праці, цін ринку споживчих товарів і послуг, а також щодо індивідуальних заслуг перед суспільством, що раніше відображалося через розмір заробітної

плати, переносячи і поширюючи їх на систему пенсійного забезпечення. Пенсійна система, організована на принципах соціального страхування, демонструє сутність пенсії як частини заробітної плати, «зарезервованої» для майбутнього споживання і забезпечення процесів суспільного відтворення.

У соціально орієнтованих державах організація пенсійного забезпечення підпорядкована реальним економічним відносинам та цілям економічної системи. В результаті системи пенсійного забезпечення виконують і соціальні, і економічні функції у відповідності з соціально-економічними потребами суспільства. При цьому, природою пенсії як категорії інституту соціального страхування визначено такі її функції:

- є інструментом соціального захисту населення, підтримуючи рівень життя і попереджаючи негативні наслідки, можливі через скорочення доходу, викликаного припиненням професійної діяльності, виступаючи, таким чином, суттєвим чинником соціальної безпеки [4];

- дає можливість пенсіонерам мати підвищену купівельну спроможність, дозволяючи їм виконувати важливу роль споживача на внутрішньому ринку, в результаті чого підтримується платоспроможний попит і забезпечується економічна доступність продовольчих товарів, а пенсійна система є фактором продовольчої та економічної безпеки [6];

- дозволяє капіталізувати кошти для інвестицій і тим самим сприяє економічному зростанню пріоритетних галузей економіки;

- стимулює громадян до працевлаштування, підтримуючи соціально-економічне здоров'я суспільства і держави через формування мотиваційних установок громадян до трудової діяльності, формуючи розуміння праці як запоруки економічної стабільності як сьогодні, так і в майбутньому.

Процеси формування ринкової економіки України призвели до необхідності визнання ринкової природи пенсії як частини заробітної плати, за допомогою ринкових механізмів «відкладеної» і «зарезервованої» з метою матеріального забезпечення працівників при настанні соціальних ризиків і втрати трудових доходів. Управління процесами резервування заробітної плати у вигляді коштів на рахунках державного та

приватних пенсійних фондів та їх виплат повинно здійснюватися відповідно до вимог соціальної ринкової економіки, тобто в інтересах реальних власників цих коштів і за допомогою відповідних інститутів, в даному випадку – соціального страхування, а не соціальної допомоги. Отже, необхідне прийняття відповідних заходів щодо пошлявлення розвитку вітчизняного пенсійного забезпечення саме на засадах інституту соціального страхування для забезпечення його переважання в системі соціального захисту населення як запоруки збереження коштів власників, формування значного масиву інвестиційних ресурсів, та, як наслідок, пошлявлення розвитку вітчизняної економіки.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV : за станом на 1 липня 2013 р. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
2. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : Закон України від 22.12.2011 р. № 4225-VI : за станом на 1 липня 2013 р. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
3. Парамонова С. В. Институты социальной защиты населения в социальной рыночной экономике / С. В. Парамонова // Социальная политика и социология. — 2006. — № 1. — С. 129—141.
4. Борисенко Н. Ю. Построение национальной системы пенсионного обеспечения: теория и практика / Н. Ю. Борисенко // Дайджест-финансы. — 2010. — № 4. — С. 34—41.
5. Парамонова С. В. Пенсионное обеспечение: к вопросу о единстве формы и содержания / С. В. Парамонова // Вестник Тюменского государственного университета. — 2011. — № 4. — С. 69—75.
6. Карпунина Е. К. Разделение институтов социального страхования и социальной помощи как условие эффективности социальной политики государства / Е. К. Карпунина, Ю. А. Чистобаева // Социально-экономические явления и процессы. — 2010. — № 6. — С. 79—82.
7. Надточій Б. Соціальне страхування чи соціальне забезпечення? [Електронний ресурс] / Б. Надточій // Пенсійна реформа в Україні : сайт обговорення пенсійної реформи. — Режим доступу : http://www.pension.kiev.ua/pensref/pubs/Other/soc_strah.html.

Е. Павлюк. Реформирование системы пенсионного обеспечения Украины: предпосылки и основные принципы.

В статье рассмотрена сущность дефиниции «пенсия» в системе нерыночной и рыночной экономики, а также ее экономическое содержание. Определены принципы построения системы пенсионного обеспечения Украины и обозначены основные предпосылки и направления ее реформирования.

E. Pawlyuk. The reform of the pension system in Ukraine: the background and the basic principles.

The article deals with the essence of the definition of «pension» in the system of non-market and market economy as well as its economic meaning. Principles of construction of the pension system in Ukraine and outlined the basic premise and direction of reform.